

DOI [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2021-1\(99\)-34-39](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2021-1(99)-34-39) | УДК 81'233 (-053.2 :-053.4) : 37.091.33 – 049.3

Гавриш Наталія Василівна,

доктор педагогічних наук, професор кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти, Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, м. Переяслав, Україна, n.rodinaga@ukr.net;
<https://orcid.org/0000-0002-9254-558>

МОВЛЕННЄВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ДІТЕЙ НА ЕТАПІ ДОШКІЛЬНОГО ДИТИНСТВА: ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ, ТЕХНОЛОГІЇ ПІДТРИМКИ

У статті на основі теоретичного аналізу психолого-педагогічних досліджень розкрито особливості становлення й розвитку мовленнєвотворчої діяльності дітей на етапі дошкільного дитинства, представлено інноваційну технологію стимулювання й підтримки мовленнєвотворчих проявів, пов'язану з розвитком художньо-естетичного сприйняття й уяви, збагаченням життєвого досвіду та літературознавчої обізнаності. Обґрунтовано загальний алгоритм, послідовні етапи впровадження технології стимулювання і підтримки мовленнєвої творчості в закладах дошкільної освіти, розкрито специфічні для кожного з етапів засоби і способи цілеспрямованої роботи з дошкільниками.

Ключові слова: мовленнєвотворча діяльність на етапі дошкільного дитинства, словесна творчість, художньо-естетичне сприйняття, творча уява, технологія стимулювання і підтримки мовленнєвої творчості дітей.

У різні часи, залежно від соціальних, політичних, психологічних та багатьох інших чинників розвитку суспільства, проблема дитячої творчості інтерпретувалася по-різному – від нівелювання до захоплено піднесеного ставлення і, нарешті, – об'єктивної оцінки, усвідомлення істинного значення творчості для всебічного й гармонійного розвитку дитини. Сьогодні науковці визнають глибокий особистісний, суспільний, загальнолюдський сенс дитячої творчості, пріоритетне значення творчого процесу над творчим продуктом, прагнуть до забезпечення цілісного підходу в розв'язанні цієї проблеми [2; 3; 7; 11; 16; 18].

Особливе місце серед видів дитячої творчості належить мовленнєвій творчості як феномену мовленнєвої культури, що відображає рівень психічного розвитку, мовленнєвої компетентності,

внутрішнього духовного й душевного стану, вираження переваг та інтересів дитини. З огляду на роль мови й мовлення, вона визнана могутнім засобом художньо-естетичного, інтелектуально-творчого розвитку, розвитку креативного начала кожної особистості (Л. Айдарова, І. Біла, Л. Виготський, О. Запорожець, О. Семенов, О. Ушакова та ін.).

Технологічні й методичні аспекти розвитку мовленнєвої творчості дошкільників у контексті дослідження означеної проблеми вже були представлені автором на шпальтах журналу «Мистецтво і освіта». Метою цієї статті є представлення особливостей розвитку мовленнєвотворчої діяльності дітей на етапі дошкільного дитинства та технології психолого-педагогічної підтримки дитячої творчості.

Проблема становлення і розвитку мовленнєвотворчої діяльності дітей на

етапі дошкільного дитинства у вітчизняному лінгводидактичному дискурсі традиційно розглядалася дещо вузько – у зв'язку з розвитком зв'язного мовлення в умовах навчання дітей рідної мови і навичок розповідання. Дослідники підкреслювали, що процес складання власної творчої розповіді для більшості дітей є доволі складним, адже залежить від сформованості уяви, художньо-естетичного сприйняття, життєвого досвіду, рівня розвитку психічних процесів тощо (Т. Алієва, Х. Барна, А. Богуш, Н. Гавриш, В. Захарченко, Г. Костюк, Н. Карпинська, Г. Леушина та ін.). Для мовленнєвої творчості дошкільнят характерними ознаками є: наслідування, невиразність складених висловлювань, алогічність змісту, бідність та неоригінальність сюжетів – у змісті висловлювання; порушення структури повідомлення, обмеженість у використанні стилістичних засобів – серед формальних характеристик зв'язного самостійного висловлювання. Учені пояснюють це низьким рівнем літературної обізнаності дошкільнят, не сформованістю уявлень про жанрові, композиційні, мовленнєві особливості літературних і фольклорних творів, невмінням переносити набуті художні уявлення в самостійні висловлювання (Т. Алієва, Н. Гавриш, Л. Калмикова, О. Піщухіна, О. Ушакова та ін.).

Студіювання теоретичних засад проблеми дало змогу зробити висновок, що становлення творчої діяльності дошкільнят дослідники розглядають у

тісному зв'язку з розвитком усіх психічних процесів і передусім творчої уяви, пов'язаної із глибинною переробкою існуючих реальних зв'язків, відношень, властивостей об'єктів та явищ дійсності; внесенням нових вражень у свідомість людини та зміною уявлень так, що в результаті утворюється новий образ, якого раніше не було (І. Біла, Л. Виготський, І. Волощук, О. Дяченко, О. Мелік-Пашаєв, М. Рибаківа та інші). Отже, творчість виявляється в самостійно народженому оригінальному задумі, відборі оригінальних засобів його реалізації та створенні нового унікального творчого продукту. Слушно підкреслюють науковці надзвичайну роль мовлення в цьому процесі, незалежно від змісту й предмета творчої діяльності (Н. Кудіна, Г. Леушина, З. Новлянська, С. Рубінштейн та ін.).

Водночас мовленнєва творчість – складання казок, віршів, оповідань, сценаріїв, сюжетів тощо – самостійний, специфічний, унікальний вид художньої творчості, що втілюється саме у процесі мовлення і є яскравим показником обізнаності в мовленні, певної мовленнєвої компетенції, проявом бажання і здібності, за висловом Василя Сухомлинського, «сказати своє слово» [19]. Сучасні наукові розвідки й методичні розробки в цьому напрямі нерідко пов'язують з технологією сторітелінгу (Д. Армстронг).

Творча мовленнєва діяльність виникає в процесі спілкування та активного пізнання довкілля в дошкільному віці, який є сенситивним періодом для її становлення. На початковому етапі опанування дитиною мовлення творчий підхід виявляється в оволодінні засобами словотворення, тобто переважно на лексичному рівні. К. Чуковський, який досліджував механізм дитячої словотворчості, дійшов висновку, що дитина утворює нові слова не тому, що має конкретне завдання, а завдяки природній мовній чутливості, характерній для дошкільнят. Вони знаходять, не шукаючи, створюють нові слова для виразнішого самоусвідомлення [20].

Психологічний механізм цього явища, на думку вчених, полягає в дозріванні дитячих вражень, найяскравіших і неопосередкованих в образи слів,

висловів, фразеологічних зворотів, протягом усього наступного життя. Момент опосередкування у словесній формі настає з виникненням необхідності в застосуванні набутого досвіду, коли інші засоби самовираження не відповідають конкретній ситуації. Підкреслюючи природність новоутворень у лексичному розвитку дітей, учені не надають дитячому словотворенню великого суспільного й загальнолюдського значення. Вони сходяться на тому, що процес словотворення, який відбувається так активно переважно в дошкільному віці, є важливим засобом, умовою повноцінного психічного, нормального мовленнєвого розвитку (Н. Горбунова, С. Макаренко, С. Цейтлін, Т. Ушакова та ін.). Поступово, з формуванням певного лексико-граматичного багажу, розширенням життєвого, художнього, мовленнєвого досвіду дитина виходить у мовленнєвій творчості за межі слова, словосполучення та починає самостійно утворювати різноманітні монологічні висловлювання – фрази, надфразові єдності, тексти. Вчені доводять, що творчі прояви у процесі активного опанування дитиною мови під час різноманітної пізнавальної та мовленнєвої діяльності є природним результатом її мовленнєвого розвитку. Для характеристики творчих процесів у мовленні дошкільників науковці послуговуються термінами *мовленнєвотворча діяльність* та *словесна творчість* (Л. Ворошніна, Н. Гавриш, Н. Орланова, Т. Постоян, В. Сухомлинський, О. Ушакова та інші). На нашу думку, перший термін дещо ширший за другий, адже словесна творчість – вищий щабель мовленнєвої діяльності, який вимагає певного результату (відповідності складеного твору літературно-мовним нормам). Ми визначаємо словесну творчість – первинну форму літературної творчості – як спеціально організований, зумовлений мотивацією процес створення дитиною твору в будь-якій формі мовленнєвого висловлювання відповідно до літературно-мовних норм.

Для виникнення мовленнєвотворчої діяльності (*далі – МТД*) як творчої діяльності, в якій через складання різних типів зв'язних висловлювань дитина відображає почуття, уявлення, враження,

образи уяви, навіяні художніми творами, сприйманням довкілля, – необхідні певні умови. Найвагомішим засобом її формування є художнє слово, яке дає дитині найкращі зразки літературного мовлення, пробуджує яскраві художні образи, викликає яскраві емоційні переживання, глибокі почуття і спонукає до активної творчої самостійної діяльності [1; 4; 8; 13].

Аналіз спеціальних досліджень дав змогу виокремити якісні ознаки МТД дітей у процесуальному й продуктивному планах. Це передусім особлива вразливість, чутливість до навколишнього світу, вміння систематизувати досвід і утворювати нові оригінальні комбінації з образів-уявлень; уміння знаходити слова, словосполучення, висловлювання, які найточніше відбивають конкретність образів, імпрровізація. Важливими показниками мовленнєвотворчої продукції вчені називають логічність, послідовність, зв'язність, композиційну завершеність, експресивність та самостійність [4; 5].

Науковцями встановлено взаємозалежності між рівнем розвитку мовленнєвої творчості дітей та рівнем розвитку психічних процесів. МТД – це вузол, у якому сходяться всі психічні процеси: мислення, мовлення, уява, пам'ять, уявлення, сприймання, воля; а отже, розвиток словесної творчості конкретної дитини, з одного боку, обумовлений рівнем сформованості цих психічних процесів, а з другого – сам позитивно впливає на них. Розвиток уяви, мовлення, мислення набувають у мовленнєвотворчій діяльності нового змісту, піднімаються на вищий ступінь. Так, розвинена уява, здібність створювати різноманітні художні образи розширює, розвиває творчий потенціал дитини, формує естетичне ставлення до довкілля (І. Біла, М. Веракса, Л. Виготський, М. Вовчик-Блакитна, О. Дяченко, М. Поддьяков, С. Рубінштейн та ін.). До того ж рівень МТД дитини залежить значною мірою й від якості художньо-естетичного сприймання. Водночас виявлено й зворотний вплив: сприймання поглиблюється внаслідок активної пошукової творчої діяльності, самостійних літературних спроб дошкільника (Л. Гурович, О. Запорожець, Н. Карпівська, Л. Стрел-

кова, О. Ушакова та ін). Ученими підкреслюється особлива роль мовлення в розвитку дитячої творчості. Мовлення бере участь у всіх етапах творчого процесу: виникненні задуму, пошуку способів його реалізації; спрямуванні, уточненні, стимулюванні творення; на контрольному етапі – оцінки, співвіднесення здобутого результату із задумом.

Дослідження природи й особливостей перебігу мовленнєвої творчості старших дошкільників в умовах навчання рідної мови та у вільній діяльності дали змогу типологізувати її основні види на основі таких маркерів, як: умови перебігу, способи організації, вид діяльності, з яким вона співвідноситься, та її адресної спрямованості.

Залежно від умов перебігу було виділено **ініціативну МТД**, котра відбувається винятково за бажанням дитини, у момент творчого натхнення як природний, важливий засіб самовираження, самореалізації, що проявляється в різних видах дитячої діяльності. Її характеризує орієнтація на сам процес творчості, одномоментність імпровізації, можлива відсутність окремих етапів творчого процесу. А також **МТД (точніше – творче розповідання) в умовах організованого навчання**, що здійснюється за ініціативи та під керівництвом педагога; відтак характеризується орієнтацією на кінцевий результат, намаганням (принаймні з боку вихователя) дотримуватися логічної послідовності етапів творчого процесу, відповідності літературно-мовним нормам, багатоваріантністю творчого рішення (коли це колективна діяльність) тощо. Розглянемо детальніше ці два види мовленнєвотворчої діяльності.

В ініціативній творчості структура висловлювання може порушуватися, адже вільна діяльність дитини імпульсивна, подібна до гри і не завжди закінчується певним результатом. Якщо на занятті діти мають можливість почути декілька варіантів складених товаришами розповідей, які вихователь може зафіксувати (на диктофоні, магнітофоні, записати на аркуші), то мовленнєвотворчі дії дошкільника в його самостійній діяльності зафіксувати буває дуже важко, до того ж поза контекстом ці записи часто не мають сенсу, адже

вони пов'язувалися з ігровими, образотворчими, конструктивними діями, в яких виокремити «чисте» мовлення часто буває неможливо. Отже, як бачимо, умови протікання творчого процесу суттєво впливають на його зміст і якісний рівень.

Залежно від умов, в яких відбувається **мовленнєвотворча діяльність**, вона може мати різні форми, займати більше місця в житті дитини, ніж у ситуаціях регламентованого навчання. Це не випадково, адже такий вид творчості є природним для дитини, важливим засобом самовираження, самореалізації, проявляється в різних видах дитячої діяльності: у сюжетно-рольовій грі – через сюжетоскладання, казкові, ігрові діалоги, сценарії; у пізнавальній діяльності – через вислови-міркування, вислови-пояснення, вислови-запитання, головна мета яких упорядкувати, систематизувати власні уявлення про довкілля, пояснити самому собі невідповідності, незрозумілості, проблеми, з якими постійно стикається дитина; в образотворчій, музичній, конструктивній, театральній діяльності – через акомпанемент дій, їх коментар, словесне малювання; у спілкуванні з однолітками і дорослими – через самопрезентацію і фантазування; і, нарешті, в художньо-мовленнєвій діяльності – через складання за власною ініціативою казок, оповідань, віршів, а також через мовні ігри (дражнички, лічилки, скоромовки, загадки, заклички тощо). Ініціативна мовленнєвотворча діяльність базується на досягненнях, знаннях дитини, які вона здобула у процесі навчання.

У ситуаціях регламентованої МТД основними організаційними формами є мовленнєве заняття, а також заняття з ознайомлення дітей із художньою літературою, деякі види мовленнєвих ігор. Під керівництвом педагога діти вправляються у складанні римовок, художньому аналізі та творчій контамінації малих форм фольклору, створенні колективних етюдів, індивідуальних казок, оповідань. МТД включається і в інші види занять (інтелектуальні, художні, екологічні) у вигляді висловів-міркувань, висловів-пропозицій, у побудові яких дитина виявляє свою творчість, рівень мовленнєвої компетентності.

За способом організації виокремлено **типи МТД**: спільна, підгруппова та індивідуальна, а вагомою підставою для такого виокремлення стала адресна спрямованість МТД, на основі чого виділили моногру, монодіяльність, звернену до самого автора, та презентацію продукту своєї творчості глядачам і слухачам.

Індивідуальна спонтанна творчість – це майже завжди моногра, незалежно від змісту та характеру діяльності, за винятком мовленнєвотворчої діяльності, коли вона спонукана естетичним мотивом. Дитина може обирати різні засоби реалізації свого задуму (дії з іграшками, малювання, ліплення, конструювання, танець з підспівуванням); її активність спонукається ігровим мотивом, у результаті якого народжується ігровий або художній сюжет, що проявляється пізніше в певних діях (режисерській грі з іграшками, малювання, створення книжки-розкладанки тощо). Часто буває так, що в ініціативній творчій діяльності мовлення виконує не головну, а допоміжну функцію (акомпанує образотворенню, супроводжує побудову якоїсь споруди тощо), мовлення гармонійно входить до складу макродіяльності дитини, в якій вона виокремлюється, відчужується від інших, занурюється у світ фантазії. Така індивідуальна творчість має безперечну цінність для розвитку творчої уяви, образного та логічного мислення, емоційно-чуттєвої сфери дошкільника. Величезною мірою саме від багатства, оригінальності, змістовності мовленнєвої творчості залежить рівень ігрової, художньої діяльності дитини.

Під впливом будь-яких вражень дитина складає казку чи оповідання, розповідає її одноліткам, батькам, вихователям, а нерідко робить спроби зафіксувати текст самостійно. У таких випадках словесна творчість виступає в «чистому вигляді», як самодостатня діяльність. Наприклад, шестирічній Катрусі подобається грати в письменника, вона складає численні казки, оповідання, завжди прагне зафіксувати їх, малює до них ілюстрації, збирає свої твори в окрему теку. Марійка почала писати книгу з анатомії, в якій прагне відбити власні уявлення про будову, закони розвитку людського організму,

а також правила здорового способу життя. Таких дітей, як Катуся і Марійка, небагато, але їхня індивідуальна творчість – свідчення стійкого інтересу до літературно-мовленнєвої діяльності, високого рівня мовленнєвотворчих здібностей. Розповіді, складені такими дітьми, є взірцем для інших, взірцем, що приємний і доступний для наслідування і творчої переробки одноліткам.

За бажанням дітей, в ініціативній МТД стихійно утворюються невеличкі творчі групи. Це може бути ігровий, музично-ритмічний, театральний, рідше образотворчий дует, який об'єднує дітей спільними сюжетом, образами, переживаннями у процесі співавторства, спілкуванням довкола певної теми. Водночас, як відмічають учені, навіть у спільній грі діалог між дітьми є, по суті, монологізованою формою мовлення, «монологічним діалогом» (за В. Бухбіндером). Діти гуртом розігрують спільний сюжет, в якому однак кожен із них оперує своїми образами, уявленнями, будує свій монолог за загальною сюжетною лінією, а діалог допомагає кожному з учасників отримати те, чого йому бракує.

У старших дошкільників один з улюблених видів гри – театралізація, коли вони організують за своєю ініціативою колективну гру в театр. Її важливим етапом є сюжетоскладання, в якому діти привчаються підкоряти свою власну ідею загальній, не відходить від основної сюжетної лінії, виявляти ініціативу з її вдосконалення. За спільно складеним сюжетом діти готують вистави, розігрують сюжетні сцени. В ініціативній колективній творчості вони мимовільно вчаться одне в одного мовленнєвим умінням і водночас заряджаються творчим натхненням, чому сприяє особлива емоційна атмосфера.

На підставі поєднання мовленнєвої творчості з різними видами художньої діяльності, до складу яких вона входить, було виокремлено образотворчо-мовленнєву, театральномовленнєву, музично-мовленнєву та літературно-мовленнєву діяльності, адже в кожному з цих видів по-різному виявляються специфічні особливості мотивації, форм мовленнєвотворчої діяльності, способів дії уяви, адресність,

спрямованість творчого процесу. Це дає нам право розглядати МТД як стрижень різних видів художньо-мовленнєвої діяльності.

Для вітчизняної лінгводидактики традиційним є обмеження змісту художньо-мовленнєвої діяльності рамками літературного мистецтва (Х. Барна, В. Захарченко, Ю. Косенко та інші). З одного боку, це вбачаємо виправданим, оскільки розкривається суть самого терміна – діяльність, що пов'язана зі сприйманням, естетичним аналізом, відтворенням, і власною творчістю під впливом і на основі *художнього мовлення*. З іншого боку, сучасна тенденція інтегративного використання різних видів художньої діяльності у процесі виховання дошкільників, на нашу думку, вимагає перегляду змісту поняття «художньо-мовленнєва діяльність», яке має трактуватися ширше, не лише як літературне мистецтво, але за його пріоритетної ролі, як художня діяльність, що опосередковується мовленням. Погоджуючись де в чому із традиційним підходом, ми прагнемо розширити розуміння сутності художньо-мовленнєвої діяльності, виводячи її за межі виключно літературного мистецтва, і визначаємо її як діяльність, змістом якої є сприймання творів мистецтва, їх елементарний аналіз та відтворення у власній мовленнєвій творчості здобутих художніх вражень, уявлень та образів. У кожному з визначених нами видів художньо-мовленнєвої діяльності – образотворчо-мовленнєвій, музично-мовленнєвій, театральномовленнєвій, літературно-мовленнєвій – мовленнєвотворча діяльність виступає у відповідних різноманітних формах, завдяки чому відбувається їхня взаємодія і взаємозбагачення [1; 4].

Вивчення природи МТД дало змогу визначити оптимальні для стимулювання мовленнєвої творчості дітей психолого-педагогічні умови. Так, найсприятливішою для розвитку мовленнєвої творчості дітей було визнано таку організацію освітнього процесу, де пріоритетним напрямком був розвиток здібностей, а знання виступали засобом цього розвитку, тобто йдеться про розвивальну формулу освітнього процесу, що ґрунтується на особистіс-

но зорієнтованій моделі взаємодії його учасників. Серед її важливих характеристик – діалогічність, відкритість до пошуку, опора на активну пошуково-перетворювальну позицію самої дитини – суб'єкта творчості.

Найголовнішими дидактичними принципами названої моделі освітнього процесу, націленого на розвиток творчих здібностей дітей, є такі: принцип природовідповідності, всебічного розвитку особистості, взаємозв'язку навчання та розвитку; співробітництва; індивідуального підходу. З-поміж загальноновизнаних методичних принципів слід виділити принцип забезпечення максимальної мовленнєвої активності; розвитку мовлення як цілісного утворення; формування елементарного усвідомлення явищ мови; домінуючої ролі діяльності в розвитку мовлення та навчання дітей рідної мови, розвитку чуття мови. Враховуючи своєрідність процесу мовленнєвої творчості, до принципів керування мовленнєвотворчою діяльністю дітей у ситуації регламентованого навчаннями ми віднесли такі принципи: відкритого літературно-мовного простору; образної єдності; емоційно-когнітивної готовності до творчої діяльності

Для створення умов сприяння розвитку мовленнєвої творчості дітей необхідним вбачаємо врахування таких чинників, як: спеціальна організація освітнього процесу, що ґрунтується на особистісно зорієнтованій моделі взаємодії його учасників та створеній духопіднесеній атмосфері; система мовленнєвої роботи, спрямована на поступовий перехід дитини від репродуктивних до мовленнєвотворчих дій; інтеграція різних видів дитячої творчості (образотворчої, музично-ритмічної, театралізованої).

Розвиток МТД дітей старшого дошкільного віку вимагає цілеспрямованих, системних, послідовних дій зі стимулювання особистісної активності, поетапного формування достатніх знань і вмінь, розвитку творчих здібностей.

Мета першого етапу полягає у створенні умов опосередкованого впливу на розвиток мовленнєвотворчої діяльності дітей передусім через формуван-

ня необхідного для виконання завдань рівня мовленнєвої компетентності. Головною змістовою лінією першого етапу є розвиток зв'язного мовлення з усвідомленням значущості всіх інших напрямків роботи. Особлива увага має приділятися формуванню структури та лексико-граматичного забезпечення зв'язного висловлювання. Розмаїття інтерактивних мовленнєвих ігор і вправ на різноманітному художньому матеріалі дасть змогу досягти поставленої мети.

На другому етапі створюються умови цілеспрямованого розвитку інтелектуально-творчих та мовленнєвих здібностей дітей як важливого складника їхньої мовленнєвотворчої діяльності. Пріоритетною змістовою лінією визначено інтелектуально-творчу спрямованість спеціальних завдань та занять. Головний акцент у мовленнєвій роботі – формування зв'язності, цілісності складених дітьми текстів. Найбільш ефективними на цьому етапі можуть бути технології: колективного сюжетоскладання, розповідання за серією сюжетних картин, творчого переказу літературних творів.

Мета третього етапу полягає у створенні умов для збагачення різних видів діяльності на основі розвитку мовленнєвотворчої діяльності дітей. Головною змістовою лінією цього етапу визначено художньо-естетичний напрям при усвідомленні важливості всіх інших напрямків. Акцентуація на важливій характеристиці зв'язного висловлювання – образній виразності. Мовленнєві дії в різних видах художньої діяльності для узагальненого аналізу і визначення типів ми поєднали в декілька груп, які пов'язані з художньою комунікацією і власне творчістю. Так, в образотворчо-мовленнєвій діяльності художня комунікація може відбуватися у формі словесного малювання, розгорнутого висловлювання за змістом ілюстрації; образотворча діяльність – супроводжуватися коментуванням зображення. Для театральномовленнєвої діяльності найбільш характерними є такі форми МТД, як ігрові діалоги, сюжетоскладання, колективні етюди. Музично-мовленнєва діяльність пов'язується зі словесною

творчістю через дитячий фольклор, вербалізовані рухомі образи, музичні асоціації з літературним сюжетом і навики – вербалізацією музичних уявлень.

На різних етапах формування МТД співвідношення індивідуальних і групових форм організації творчого процесу має змінюватися. Так, індивідуальній творчій діяльності на занятті обов'язково повинна передувати колективна творчість, у ході якої дитина поступово здобуває необхідні для творчості вміння та навички в найсприятливішій для цього ситуації. Адже колективне творення, спрямоване і кероване вихователем, завжди закінчується успішно, що надає дітям особливого задоволення, віри у свої можливості та бажання повернутися до цієї діяльності ще не раз. Як ми вже відзначали, у процесі колективної творчості діти мимовільно, залюбки й успішно вчать одне в одного, переймаючи найрезультативніші засоби дії. Ця форма організації цінна також багатоваріантністю вирішення творчого завдання, що позитивно впливає на розвиток швидкості, гнучкості й оригінальності мислення дошкільників.

Поступово вихователь починає використовувати групову (дует, тріо) форму організації, наприклад, складання розповіді командами. Вихователь доручає дитині обрати собі товаришів для спільної розповіді, наприклад за картиною, набором іграшок тощо. Утворена група розповідачів домовляється, хто за ким, про що, як вони будуть складати розповідь. Причому кожен член команди уважно слухає мовлення свого товариша, доповнює його, підтримує у випадку виникнення труднощів. Такий спосіб організації дітей сприяє формуванню зв'язності мовлення (у нашому дослідженні ми підтверджуємо результати дослідження О. Смирнової) [4]. Групова МТД є переходом до індивідуальної творчості, коли всі діти отримують загальне завдання, всім пропонується загальна тема, або ж діти самостійно обирають тему свого твору, індивідуально виконують завдання, а далі презентують його всій групі дітей.

Про значення індивідуальної творчості на занятті й подальше включення складених дітьми творів у колективний

художній аналіз свідчить дослідження Г. Кудіної і З. Новлянської [12]. Автори відзначають, що цінним є саме поєднання індивідуального і колективного етапу мовленнєвотворчої діяльності на занятті. Складений дитиною твір презентується всій групі, яка стає його цінувальником, критиком, співавтором, що безперечно впливає на підвищення якості індивідуальної мовленнєвої діяльності, адже поступово у процесі навчання кожен із дітей тимчасово перебуває в ролі автора, критика і слухача. Отже, використання різних способів організації МТД дітей у процесі занять сприяє підвищенню її якості.

Для підтримки процесу стимулювання МТД дітей розроблено систему інтелектуально-творчих занять інтегрованого типу, ідеї та методи роботи під час яких було викладено в низці авторських навчально-методичних посібників: «Казкові стежинки», «Навчаємося розповідання», «Літературні проекти» та інші. Було розроблено й впроваджено систему занять із ознайомлення з художньою літературою з включенням мовленнєвотворчих завдань і творчих вправ, а також і систему занять інтегрованого типу для старших дошкільників, які пройшли успішну апробацію в дошкільних закладах різних регіонів України.

Проведене дослідження дало змогу зробити такі **висновки**. *Закономірностями* розвитку мовленнєвотворчої діяльності є наступні: МТД відображає рівень психічного розвитку, мовленнєвої компетентності, внутрішнього, духовного й душевного стану, уподобань та інтересів дитини; продуктивність та ефективність МТД дітей залежить від рівня сформованості мовленнєвих умінь, елементарної літературознавчої обізнаності, багатства художніх і життєвих вражень; продуктивність мовленнєвотворчої діяльності дошкільнят залежить від зовнішніх стимулів, до яких належить зацікавленість дорослих у дитячій творчості та внутрішніх, зокрема – задоволення потреби в самореалізації, самовираженні засобами слова; продуктивність МТД залежить від інтересу до цієї діяльності, а також від загального рівня творчої спрямованості особистості. Теоретично обґрунтовано та практично підтверджено, що станов-

лення мовленнєвотворчої діяльності дітей послідовно проходить такі *стадії: репродуктивну*, що характеризується використанням репродуктивних засобів відтворення мовленнєвих дій; *нормативно-адаптивну*, на якій відбувається узагальнене наслідування, що виявляється у формуванні свідомого ставлення до зразка, «норми», в самостійному застосуванні відомих дитині знань, засобів мовленнєвих дій у різних ситуаціях; *творчу* – коли вміння набувають узагальненого характеру і стають вихідною позицією творчості, діти починають застосовувати свої знання і вміння в нестандартних ситуаціях.

Перспективою подальших розвідок є подальше вивчення особливостей мовленнєвої творчості дітей дошкільного й молодшого шкільного віку в різних видах активності, обґрунтування ефективних технологій стимулювання творчого самовираження дітей у мовленні.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Богущ А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності у дошкільних навчальних закладах : Підручник для студентів ВНЗ факультетів дошкільної освіти. Київ, ВД «Слово», 2010. 304 с.
 2. Волощук І. Науково-педагогічні основи формування творчої особистості. Київ : Педагогічна думка, 1998. 156 с.
 3. Виготський Л. Воображение и творчество в детском возрасте : психологический очерк : Кн. для учителя. Москва : Просвещение, 1991. 94 с.
 4. Гавриш Н. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці : монографія. Донецьк : Лебідь, 2001. 217 с.
 5. Гавриш Н. В. Технологія літературного проекту: як допомогти дитині відкрити важливі змісти за допомогою художнього твору? *Мистецтво та освіта*. 2018. № 3. С. 19–26.
 6. Дьяченко О. Развитие воображения дошкольника : дисс. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Москва : РАО, 1996. 431 с.
 7. Запорожец А. Психология восприятия ребенком-дошкольником литературного произведения : Избранные психологические произведения : в 2-х т. Москва. Педагогика, 1986. Т. 1. С. 68–76.
 8. Захарченко В. Формування зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1997. 186 с.
 9. Карпинская Н. Художественное слово в воспитании детей. Москва, Педагогика, 1972. 150 с.
 10. Косенко Ю. Формирование творческой активности старших дошкольников в играх по сюжетам литературных произведений : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Бердянск, 1990. 149 с.
 11. Костюк Г. Здібності і їх розвиток у дітей. Київ : Знання, 1963. 80 с.
 12. Кудина Г., Мелик-Пашаев А., Новлянская З. Как развивать художественное восприятие у школьников. Москва : Знание, 1988. 80 с.
 13. Орланова Н. Обучение дошкольников творческому рассказыванию : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Киев, 1967. 223 с.
 14. Пироженко Т. Развитие коммуникативно-речевых способностей детей старшего дошкольного возраста : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Киев, 1995. 213 с.
 15. Пищукина О. Н. Влияние волшебной сказки на словесное творчество детей седьмого года жизни : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Москва, 2000. 16 с.
 16. Поддьяков Н. Творчество и саморазвитие детей дошкольного возраста: концептуальный аспект. Волгоград : Перемена, 1995. 48 с.
 17. Рыбакова М. Начальные формы творческого воображения детей дошкольного возраста на основе изучения детского словесного творчества : дисс. ... канд. психол. наук. Москва, 1952. 191 с.
 18. Семенов О. С. Педагогічна підтримка творчої особистості дитини дошкільного віку. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір* : Матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (28–29 травня 2019 р.). Луцьк : ФОП Pokora I. O., 2019. С. 219–222.
 19. Сухомлинський В. Сердце віддаю дітям : Вибрані твори : у 5 т. Київ : Рад. школа, 1977. Т. 3. С. 105; 201–205.
 20. Чуковский К. От двух до пяти : книга для родителей : Малое собрание сочинений. Москва, Азбука, 2019. 640 с.
- References:*
1. Bohush, A., Havrysh, N., & Koty, T. (2010). *Metodyka orhanizatsii khudozhno-movlennievoi diialnosti u doshkilnykh navchalnykh zakladakh* [Methods of organizing artistic and speech activities in preschool educational institutions]. Kyiv, VD «Slovo».
 2. Voloshchuk, I. (1998). *Naukovo-pedahohichni osnovy formuvannia tvorchoi osobystosti* [Scientific and pedagogical foundations of creative personality formation]. Kyiv: Pedahohichna dumka.
 3. Vygotskii, L. (1991). *Voobrazhenie i tvorchestvo v detskom vozraste: psikhologicheskii ocherk* [Imagination and creativity in childhood: a psychological essay]. Moscow: Prosveshchenie.
 4. Havrysh, N. (2001). *Rozvytok movlennievoi tvorchosti v doshkilnomu vitsi* [Development of speech creativity in preschool age]. Donetsk: Lebidi.
 5. Havrysh, N. V. (2018). *Tekhnolohiia literaturnoho proiektyu: yak dopomohy tydyni vidkryty vazhlyvi smysly za dopomohoiu khudozhnoho tvoru?* [Technology of a literary project: how to help a child discover important meanings through a work of art?]. *Mystetstvo ta osvita*, 3, 19–26.
 6. Diachenko O. (1996). *Razvitie voobrazheniia doshkolnika* [Development of imagination of the preschooler]. (Doctoral dissertation, Moscow).
 7. Zaporozhets A. (1986). *Psikhologiiia vospriiatia rebenkom-doshkolnikom literaturnogo proizvedeniia* [Psychology of perception by a preschool child of a literary work]. In *Izbrannye psikhologicheskie proizvedeniia*: Vol. 1. Moscow: Pedagogika.
 8. Zakharchenko, V. (1997). *Formuvannia v'iaznnoho movlenniia ditei starshoho doshkolnoho viku zasobamy siuzhetno-rolovoi hry* [Formation of coherent speech of children of senior preschool age by means of role game]. (PhD dissertation, Kyiv).
 9. Karpinskaia, N. (1972). *Khudozhestvennoe slovo v vospitanii detei* [The artistic word in children's education]. Moscow: Pedagogika.
 10. Kosenko, Yu. (1990). *Formirovanie tvorcheskoi aktivnosti starshykh doshkolnikov v igrakh po siuzhetam literaturnykh proizvedenii* [Formation of creative activity of senior preschoolers in games on plots of literary works]. (PhD dissertation, Berdiansk).
 11. Kostiu, H. (1963). *Zdibnosti i ikh rozvytok u ditei* [The abilities and their development in children]. Kyiv: Znannia.
 12. Kudina, G., Melik-Pashaev, A., & Novlianskaia, Z. (1988). *Kak razvivat khudozhnoe vospriatie u shkolnikov* [How to develop schoolchildren's artistic perception]. Moscow: Znanie.
 13. Orlanova, N. (1967). *Obuchenie doshkolnikov tvorcheskomu rasskazyvaniu* [Teaching preschoolers creative storytelling]. (PhD dissertation, Kyiv).
 14. Pirozhenko, T. (1995). *Razvitie kommunikativno-rechevykh sposobnostei detei starshago doshkolnogo vozrasta* [Development of communicative and speech abilities of children of senior preschool age]. (PhD dissertation, Kyiv).
 15. Pishchukhina, O. N. (2000). *Vliianie volshebnoi skazki na slovesnoe tvorchestvo detei sedmogo goda zhizni* [Influence of a magic fairy tale on verbal creativity of children of the seventh year of life]. (Dissertation Abstract, Moscow).
 16. Poddiakov, N. (1995). *Tvorchestvo i samorazvitie detei doshkolnogo vozrasta: kontseptualnyi aspekt* [Creativity and self-development of preschool children: Conceptual aspect]. Volgograd: Peremena.
 17. Rybakova, M. (1952). *Nachalnye formy tvorcheskogo voobrazheniia detei doshkolnogo vozrasta na osnove izuchenii detskogo slovesnogo tvorchestva* [Initial forms of creative imagination of preschool children based on the study of children's verbal creativity] (PhD dissertation, Moscow).
 18. Semenov, O. S. (2019). *Pedahohichna pidtrymka tvorchoi osobystosti dytyni doshkolnoho viku* [Pedagogical support of the creative personality of a preschool child]. In *Aktualni problemy pedahohichnoi osvity: evropeiskyi i natsionalnyi vymir*: Conference Proceedings, May 28–29, (pp. 219–222). Luts: FOP Pokora I. O.
 19. Sukhomlynskiy, V. (1977). *Serdtshe viddaiu ditiam: Vybrani tvory*: Vol. 3 [I give my heart to children: Selected works]. Kyiv: Radianska shkola.
 20. Chukovskii, K. (2019). *Ot dvukh do piati: knyha dlia roditeli: Maloe sobranie sochinenii* [From two to five: a book for parents: A small collection of works]. Moscow: Azbuka.
- Havrysh N. V., Doctor of Sciences in Education, Professor of the Department of Psychology and Pedagogy of Preschool Education of Pereiaslav-Khmelnytskyi Hrihoriy Skovoroda State Pedagogical University, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Ukraine, e-mail: n.rodinaga@ukr.net; https://orcid.org/0000-0002-9254-5558**
- Speech creative activity of children at the stage of preschool childhood: Support technologies**
- The article is devoted to the topical problem of development of speech creativity of children at the stage of preschool childhood. The peculiarities of formation and development of children's speech creative activity are revealed, innovative technology of stimulation and support of speech creativity of preschool children is presented.
- It is shown that creativity is manifested in an independently born original idea, selection of original means of its implementation and creation of a new unique creative product. There is a close connection of speech creative activity and development of all mental processes.
- The author uses the terms speech creative activity and verbal creativity, compares these two concepts, shows their importance for development of children's creative abilities, enrichment of different types of children's activities. Verbal creativity is defined as the primary form of literary creativity, specially organized, motivated process of creating work by a child in any form of speech in accordance with literary and linguistic norms.
- Speech creative activity is natural for the child, an important means of self-expression, self-realization, which is manifested in various types of children's activities: role-play; cognitive activity; visual, musical, constructive, theatrical activities; communication with peers and adults; artistic and speech activity.
- The study of the nature and peculiarities of the speech creativity of senior preschoolers in the conditions of learning the native language and in free activities allowed the author to identify the main types of speech creativity of senior preschoolers based on such markers as: the conditions and methods of organization. The general algorithm, stages of introduction of technology of stimulation and support of speech creativity are substantiated, the means and ways of the purposeful work specific for each of stages are defined.
- Key words: speech creative activity at the stage of preschool childhood, verbal creativity, artistic and aesthetic perception, creative imagination, technology of stimulation and support of children's speech creativity.*

Стаття надійшла до редакції 01.02.2021 р.